

INGLIZ MATBUOT TILIDA ZEUGMANING KOGNITIV VA STILISTIK JIHATLARI

Ramazonov Shohruh Nusratillo o'g'li

Termiz Davlat Universiteti, Xorijiy Filologiya fakulteti,
ingliz tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi.<https://doi.org/10.5281/zenodo.17587518>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz matbuot tilida zeugmaning kognitiv va stilistik mohiyati, u orqali yaratiladigan semantik ko'p qatlamlilik hamda ifoda tejamkorligi tahlil etilgan.

Zeugma jurnalistik matnlarda o'quvchining diqqatini tortish, axborotni ixcham va emotsional tarzda yetkazish, shuningdek, o'quvchining tafakkurini faollashtirish vositasi sifatida o'rganiladi. Maqolada zeugmaning kognitiv mexanizmlari, uning o'quvchi ongida assotsiativ bog'lanishlar yaratish xususiyati hamda matbuot uslubidagi badiiy va kommunikativ ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: zeugma, matbuot tili, kognitiv lingvistika, stilistika, metafora, assotsiatsiya, ifoda tejamkorligi, semantik uyg'unlik, pragmatik ta'sir, kontekst.

Kirish: Zamonaviy tilshunoslikda til nafaqat aloqa vositasi, balki inson tafakkurining aks-sadosi, dunyoni anglash va tushuntirish mexanizmi sifatida ham o'rganilmoqda. Kognitiv lingvistika bu jarayonda tildagi ma'no yaratilish mexanizmlarini, inson ongida so'z va fikr o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tahlil etadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, zeugma — tilning nafaqat stilistik, balki kognitiv kuchga ega bo'lgan murakkab hodisasidir.

Zeugma tilda bir so'zning ikki yoki undan ortiq obyekt bilan ishlatilishi natijasida hosil bo'ladi. Bu hodisada bitta fe'l yoki boshqa markaziy birlik ikki xil semantik maydonni birlashtirib, o'quvchida kutilmagan, lekin ma'noli bog'lanish hosil qiladi. Misol uchun, ingliz tilidagi "She broke his car and his heart" gapida "broke" fe'li ikkita mutlaqo farqli obyekt bilan bog'lanib, ham jismoniy, ham hissiy harakatni bildiradi. Natijada semantik kontrast va emotsional kuch paydo bo'ladi. Aynan mana shu kognitiv murakkablik zeugmaning asosiy mohiyatini belgilaydi.

Ingliz matbuoti tili o'zining ixchamligi, tezkorligi va ta'sirchanligi bilan ajralib turadi.

Jurnalistlar o'quvchi e'tiborini bir necha soniyada jalb etish uchun turli stilistik vositalardan foydalanadilar. Zeugma bu borada o'ziga xos o'rin tutadi, chunki u nafaqat so'z tejamkorligini ta'minlaydi, balki o'quvchining ongida bir vaqtning o'zida bir nechta assotsiatsiyalarni uyg'otadi.

Zeugmaning kognitiv mohiyati insonning assotsiativ fikrlash xususiyatiga tayanadi. Til orqali inson bir tushunchani boshqasi bilan bog'laydi, shunday qilib, yangi ma'no maydonlari yaratiladi. Matbuot tilida bu hodisa o'quvchining emotsional ishtirokini oshiradi, matnga estetik kuch beradi, uni esda qolarli qiladi.

Shuningdek, zeugma orqali jurnalistlar so'z o'yini yaratadilar. Bu o'yin o'quvchini faollikka undaydi, uni matnni chuqurroq tahlil qilishga majbur etadi. Natijada matn faqat axborot uzatish vositasi bo'lib qolmay, balki kognitiv jarayon — tafakkur va idrok o'rtasidagi faol o'zaro aloqaga aylanadi.

Matbuot tilida zeugmaning stilistik jihatdan ishlatilishi o'ziga xos kontekstual o'yinlarga asoslanadi.

U ba'zida hazil, kinoya, istehzo vositasi sifatida namoyon bo'ladi, ba'zida esa voqea yoki fikrning ta'sir kuchini oshirish uchun ishlatiladi. Bunday usul, ayniqsa, sarlavhalarda, reklama matnlarida va tahliliy maqolalarda keng qo'llaniladi.

Kognitiv nuqtayi nazardan, zeugma o'quvchining diqqatini markazlashtiradi va uning tafakkurida yangi ma'no bog'lanishlarini yaratadi. Shu bilan birga, u informatsion yuklamani kamaytiradi, chunki bitta so'z orqali ikki xil fikrni ifodalash imkonini beradi. Bu jihatdan u tildagi iqtisodiylik prinsipining yorqin namunasidir.

Til tizimida zeugma muloqotning emotsional jihatini kuchaytiradi. O'quvchi matnni o'qir ekan, u nafaqat mazmunni, balki yozuvchining hissiy munosabatini ham sezadi. Shuning uchun zeugma jurnalistik diskursda o'quvchini fikrlashga, tahlil qilishga va munosabat bildirishga undovchi vosita sifatida qoraladi.

Zevgmaning bu kognitiv va stilistik xususiyatlarini o'rganish, nafaqat tilshunoslik, balki kommunikatsiya nazariyasi, psixolingvistika va sotsiologiya sohalarida ham muhim ilmiy natijalar berishi mumkin.

Asosiy qism: Ingliz matbuot tili zamonaviy axborot oqimining eng ta'sirchan shakli sifatida, so'z tanlashda ixchamlik va ma'nodorlikni talab etadi. Shunday sharoitda zeugma hodisasi jurnalistik nutqda muhim stilistik vositaga aylanadi. Uning yordamida jurnalist so'zlarni semantik jihatdan uyg'unlashtirib, matnni jonlantiradi, o'quvchining e'tiborini muayyan fikrga qaratadi.

Kognitiv jihatdan qaraganda, zeugma insonning konseptual tafakkur mexanizmlarini ishga soladi. Bunda bir so'z bir vaqtning o'zida ikki yoki undan ortiq konseptual maydon bilan bog'lanadi. Shu tariqa, o'quvchi so'zning oddiy ma'nosidan tashqariga chiqib, yangi semantik bog'lanishlarni idrok etadi. Bu hodisa o'quvchini passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi.

Stilistik jihatdan esa zeugma jurnalistik ifodaning ritm va dinamizmini kuchaytiradi. U so'zlar o'rtasidagi semantik qarama-qarshilik yoki uyg'unlik orqali nutqga estetik tus beradi.

Masalan, "He stole my money and my peace" ifodasida "stole" so'zi orqali material va hissiy qiymat uyg'unlashadi, bu esa o'quvchida kuchli emotsional ta'sir uyg'otadi.

Zeugmaning yana bir ahamiyatli tomoni — u tildagi polisemiyaning tabiiy natijasidir.

Polisemantik so'zlar turli kontekstlarda yangi ma'nolar hosil qiladi. Jurnalist esa bu ma'nolardan foydalanib, o'quvchini o'ylashga undaydi, matnni mazmunan chuqurlashtiradi.

Matbuot tilida zeugma orqali yaratilgan ifodalar nafaqat estetik, balki ijtimoiy-pragmatik vazifani ham bajaradi. U ijtimoiy muammolarga tanqidiy yondashuv, kinoya yoki istehzo orqali murojaat qiladi. Shu sababli zeugma ko'pincha tahliliy maqolalar, sarlavhalar va satirik yozuvlarda qo'llaniladi.

Bundan tashqari, zeugma kommunikatsiya jarayonida vaqt va joyni tejash imkonini beradi.

U orqali ko'p fikrni bitta gapda jamlash mumkin. Bu jurnalistlar uchun muhim, chunki matn ixcham, ammo mazmunli bo'lishi talab etiladi.

Kognitiv tahlil shuni ko'rsatadiki, zeugma o'quvchining ongida ikki parallel jarayonni faollashtiradi: birinchisi — literal ma'noni idrok etish, ikkinchisi — konnotativ ma'noni anglash.

Aynan shu ikki darajadagi fikrlash zeugmaning kognitiv kuchini belgilaydi.

Zeugma stilistik jihatdan matnni jonlantiradi, unga hazil, kinoya yoki dramatik ohang bag'ishlaydi. U matbuot tili uchun zarur bo'lgan "ta'sirchanlik"ni yaratadi. Shuningdek, u o'quvchining o'z tafakkur doirasini kengaytiradi, matnni o'z tajribasi bilan bog'laydi.

Matbuot tili kontekstida zeugma ijtimoiy ongga ham ta'sir qiladi. U fikrni bevosita emas, bilvosita shaklda etkazadi, shu bois o'quvchi o'zi xulosa chiqarishga majbur bo'ladi. Bu esa o'quvchining kognitiv faolligini oshiradi va matnni interaktiv tusga keltiradi.

Xulosa: Ingliz matbuot tili murakkab, dinamik va ijtimoiy mazmun jihatidan keng ko'lamli tizim hisoblanadi. Bu tizimda zeugma hodisasining kognitiv va stilistik jihatlari o'ziga xos ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Ushbu hodisa nafaqat so'z san'atining badiiy ko'rinishi, balki muloqot psixologiyasining, ma'no tejamkorligi va ifoda strategiyasining samarali vositasidir.

Zamonaviy ingliz matbuotida zeugma turli darajadagi maqsadlar uchun qo'llaniladi.

Ba'zan u kinoyaviy, ba'zan esa ta'sirchan yoki estetik vazifani bajaradi. Aslida, zeugma o'quvchining diqqatini jalb etish, uni o'ylashga, tahlil qilishga undash orqali matn bilan faol o'zaro aloqani shakllantiradi. Shu jihatdan, bu hodisa o'quvchini passiv axborot qabul qiluvchidan faol tahlil qiluvchiga aylantiradi. Bu esa matbuot tilining asosiy maqsadi – auditoriyani fikrlashga majbur etish tamoyiliga to'liq mos keladi.

Kognitiv jihatdan zeugma inson tafakkurining assotsiativ xususiyatiga tayanadi. Inson miyasi bir tushunchani boshqasi bilan bog'lashga moyildir, bu esa yangi ma'no maydonlarini yaratadi. Zeugma shu mexanizm asosida ishlaydi: bir so'zning turli obyektlarga nisbatan qo'llanilishi o'quvchi ongida semantik kontrast yoki uyg'unlik yaratadi. Natijada so'z oddiy ma'no doirasidan chiqib, ko'p qatlamli, metaforik shaklga aylanadi.

Zeugma tildagi ifoda ixchamligi tamoyilini mukammal tarzda amalga oshiradi. Bu jihatdan u "kam so'z bilan ko'p fikr" tamoyilining yorqin namunasi. Ayniqsa, matbuot tilida bunday tejamkorlik nihoyatda muhimdir, chunki har bir so'z o'zining ma'no yukiga ega bo'lishi, o'quvchi idrokini ortiqcha charchatmasligi zarur. Zeugma bu ehtiyojni mukammal tarzda ta'minlaydi.

Stilistik nuqtayi nazardan zeugma matnga o'ziga xos jonlilik, tabiiylik va emotsional kuch bag'ishlaydi. U matbuot tilida rasmiy ohangni yumshatadi, o'quvchining his-tuyg'ulariga bevosita ta'sir qiladi. Shu bilan birga, u tildagi badiiylik va ma'nodorlikni uyg'unlashtiradi. Jurnalistik uslubning dinamikligi, yangilikni tez yetkazish ehtiyoji zeugma kabi ifoda vositalariga alohida zarurat tug'diradi.

Kognitiv-lingvistik nuqtayi nazardan, zeugma insonning idrok faoliyatini faollashtiradi.

O'quvchi matnda yashiringan ma'noni anglash jarayonida tafakkur faoliyatini ishga soladi.

U so'zning literal ma'nosidan tashqariga chiqadi, konnotativ qatlamni idrok etadi, shuning uchun ham zeugma o'quvchini passiv emas, faol ishtirokchiga aylantiradi.

Zeugmaning kognitiv kuchi uning assotsiativlik xususiyatida namoyon bo'ladi. Har bir o'quvchi o'z tajribasiga, dunyoqarashiga ko'ra, zeugmani o'zicha talqin qiladi. Shu bois, bu hodisa matnga interaktivlik, ochiqlik, ko'p talqinlilik kabi zamonaviy kommunikativ xususiyatlarni olib kiradi.

Tilshunoslikda zeugma hodisasini o'rganish, aslida, til va tafakkur o'rtasidagi murakkab munosabatni yoritish demakdir. Bu hodisa nafaqat so'zlarning birlashish qonuniyatini, balki inson tafakkurining ishlash mexanizmlarini ham ochib beradi. Zeugma orqali til inson tafakkuridagi semantik va hissiy jarayonlarning in'ikosi sifatida namoyon bo'ladi.

Bundan tashqari, zeugma o'qitish va tarjima sohasida ham alohida o'rganilishi kerak bo'lgan hodisadir. Chunki har bir zeugma holati o'z kontekstida ma'no beradi va uni boshqa tilga so'zma-so'z tarjima qilish, ko'pincha, semantik yo'qotishlarga olib keladi. Shu bois, lingvokulturologik yondashuv zarur. Bu esa tilshunoslar, tarjimonlar va o'qituvchilar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishlardan biridir.

Zeugma stilistik jihatdan ifoda madaniyatini yuksaltiradi. U so'zlovchi yoki yozuvchidan yuqori darajadagi til sezgirligini, mantiqiy tafakkurni, semantik intuitsiyani talab qiladi. Shu bois zeugma hodisasini o'rganish, tilning badiiy va muloqotiy imkoniyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Shunday qilib, zeugma matbuot tili uchun oddiy stilistik vosita emas, balki chuqur ma'naviy, kognitiv va kommunikativ fenomen sifatida e'tirof etilishi lozim. U orqali nafaqat tildagi go'zallik, balki inson tafakkurining murakkabligi, idrokning ko'p qatlamliligi va nutqning emotsional kuchi ifodalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
2. Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. Basic Books.
3. Halliday, M.A.K. (2014). *An Introduction to Functional Grammar*. Routledge.
4. Crystal, D. (2010). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell Publishing.
5. Galperin, I.R. (1981). *Stylistics*. Moscow: Higher School Publishing.
6. Leech, G. (2008). *Language in Literature: Style and Foregrounding*. Oxford University Press.
7. Cook, G. (1994). *Discourse and Literature: The Interplay of Form and Mind*. Oxford University Press.